My Hellsing & Johanna Ilmakunnas (red.), *Shopping i Stockholm: Sociala praktiker på gatunivå, 1700–1850* (Stockholm: Stockholmia förlag 2023). 382 s.

Vad var skillnaden mellan shopping och andra typer av konsumtion på 1700-talet? Grundpremissen i antologin *Shopping i Stockholm: Sociala praktiker på gatunivå, 1700–1850* är att shopping varit en social aktivitet där de shoppande byggde nätverk, befäste sin status och använde sina kunskaper om kvalitet och mode. Shoppandet var en form av konsumtion som kunde klassas som lyxig, utöver inköp för vardagliga behov. Ett ord som ofta förekommer i denna antologins elva kapitel är nipper. Ordet nipper täcker in prydnadsföremål, accessoarer, spetsar och tillbehör. På detaljnivå beskriver författarna föremålen som såldes, i vilka kvarter de fanns och vilken typ av stad Stockholm var att röra sig och shoppa i vid denna tid. Ibland finns också utförlig information om vilka försäljarna var, hur varorna producerades och hur både försäljare och shoppare utbytte kunskap om varorna. Antologin skapar kort sagt ett fönster till Stockholms shoppingkultur åren 1700–1850 och bjuder in läsaren att fönstershoppa. Målet är enligt redaktörerna My Hellsing och Johanna Ilmakunnas att utmana en ekonomisk-historisk syn på Stockholm som stagnerande under denna period. I makroekonomiska undersökningar framträder kanske inga omvälvande förändringar, men det dynamiska syns i det lilla. I det här fallet syns det i de utbyten som skedde på gatunivå. Där förhandlade, utmanade och kringgick shoppare och försäljare tidens handelsrestriktioner och monopol. Där vann idén om ett föränderligt mode, tillgängligt för bredare samhällsskikt, sakta terräng. Shoppandet förhöll sig till förhärskande normer och hierarkier men demonstrerade hur flexibla de kunde vara. Detta gör det till ett relevant fenomen att undersöka.

Antologins kapitel är indelade tematiskt efter frågorna ”hur”, ”var” och ”varför”. Delen ”hur” behandlar de sociala och materiella förutsättningarna för shopping. Pernilla Rasmussen och My Hellsing använder det rika biografiska materialet som ”Årstafrun” Märta Helena Reenstierna och prinsessan Hedvig Elisabeth Charlotta efterlämnat. Eftersom de beskrev shoppingens praktiker och begränsningar på ett vardagligt sätt är de tacksamma fallstudier för shopping i de högre stånden under slutet av 1700-talet och 1800-talets början. Rasmussens kapitel redogör för hur shoppingen både möjliggjordes av och förstärkte vänskapsband medan Hellsing skriver om hur det fungerade som en kanal för kommunikation mellan hovet och samhället i stort. Leif Runefelt spårar hårmodets kommersialisering i olika typer av annonser decennierna kring 1800. Runefelt gör en distinktion mellan konsumtion kopplad till skråproduktion och ståndstillhörighet och den konsumtion som var möjlig i en friare marknad. Det är främst den senare

formen av konsumtion som han kallar shopping (s. 100–101). Carolina Brown undersöker hur marknaden för skönhetsmedel och accessoarer expanderade och hur annonser och gravyrer användes för att förmedla kunskap om dessa produkter på ett nytt sätt. I Browns kapitel framgår vilken teknologisk innovation gravyren var. Både Runefelt och Brown skildrar 1700-talets slut som en period av kraftigt förändrade villkor.

I delen ”var” tecknar Anna Knutsson, Håkan Jakobsson och Måns Jansson en bild av hur in- och utflödet av varor såg ut i Stockholm och hur villkoren förändrades under 1700-talet. Utifrån ett antal enskilda modehandlares agerande skildrar Anna Knutsson hur den restriktiva handelspolitiken utsattes för spänningar. Aktörer som stod nära hovet kunde kringgå importrestriktioner och öppnade därför upp Stockholms shoppingkultur för internationella influenser. Andra modehandlare introducerade internationella trender genom att införliva dem i lokala produktionssystem. Håkan Jakobsson skriver om hur ihärdig sidenkramhandeln var från 1700 och fram till 1740-talet. Jakobssons kapitel sticker ut i antologin eftersom det handlar om tiden då övergången skedde från absolutism till riksdagsvälde, och från krig till fred. Släktnätverk skapade stabilitet och kontinuitet även under denna övergångsperiod. Måns Jansson nyanserar bilden av 1700-talets ekonomiska politik som enbart restriktiv. I tillverkningen av metallföremål var imitationer och internationell kunskapsöverföring vanlig. Eftersom järnkramhandlare sålde nödvändiga hushållsartiklar jämsides med modevaror var illegal nipperhandel svår att kontrollera. Jansson visar bredden av verksamheter som fick utrymme i tidens ekonomi, som han kallar ett system av hushållning (s. 235).

I Knutssons, Jakobssons och Janssons bidrag framstår Stockholm som en liten, intim arena där det gällde att ha rätt personliga kontakter. Samtidigt fungerade staden som en port till en större värld eftersom utländska influenser gjordes möjliga trots de restriktioner som infördes. Handelsrestriktionerna utgjorde ett formellt hinder, men nätverk hade också stor, kanske större betydelse för hur verksamheter bedrevs i praktiken. Det fanns förhandlingsutrymme inom de normer och regelverk som vid första anblick tedde sig rigida, vilket förklarar hur denna period trots allt kunde vara dynamisk.

De sista kapitlen i antologin besvarar frågan ”varför”. Marie Steinruds kapitel handlar om hur ett antal skådespelare under det tidiga 1800-talet shoppade, skuldsatte sig och gick i konkurs. Eftersom de fick lov att ordna sina kostymer själva hängde deras försörjning på att de kunde införskaffa kläder och modeartiklar. Johanna Ilmakunnas undersökning av familjen von Fersens räkenskaper under ett år belyser hur både bekvämlighet och föreställd sparsamhet värdesattes i de högre stånden. Slutligen gör Göran

Ulväng och Gudrun Andersson en jämförelse av inkomster och utgifter hos olika generationer grevinnor i släkten Spens under 1720-talet och 1790-talet utifrån ett rikt källmaterial. I dessa kapitel framkommer vad som kan ha motiverat shopping, vilka krafter i samhället som påverkade att den såg ut på olika sätt hos olika grupper och hur möjligheterna förändrades över tid. Här finns ibland skäl att begrunda om "shopping" i betydelsen lyxig, icke nödvändig konsumtion verkligen är rätt ord. Steinruds skådespelare var som nämnts tvungna att skuldsätta sig för att förtjäna sitt uppehälle. Familjen von Fersen gick en balansgång där de konsumerade ståndsmässigt och sparade strategiskt. Ulväng och Andersson diskuterar om den konsumtion de undersökt verkligen kan tolkas som överflödig. Släkten Spens gjorde inköp till herresäten på landet, och i kapitlet undersöks hur lanthushållens självförsörjande ekonomier förhöll sig till den gryende marknadsekonomins annorlunda logik. Ulväng och Andersson sätter även shoppingen i ett större socioekonomiskt sammanhang: de jämför kostnaden för familjens inköp vid en disputation med löner för torpardagsverken vid samma tidpunkt (s. 342). Efter många beskrivningar av nipper är denna jämförelse nödvändig.

I stort uppfyller den här antologin målet att framställa Stockholm som en dynamisk plats under undersökningsperioden. Den lyfter fram information som saknas i skattningar av BNP: i ett ekonomiskt system som inte var helt monetärt var sociala nätverk och kredit livsviktigt. Förhoppningsvis inspirerar *Shopping i Stockholm* till fler studier av 1700- och 1800-talets ekonomi utifrån de villkor som utmärkte tidigmodern tid snarare än nutid. Tidens, platsens och shoppingens dynamik hade dock framkommit ännu tydligare om författarna diskuterat valet av periodisering, gjort fler jämförelser med andra perioder och berört viktiga historiska processer mer genomgående. Den period som behandlas kallas det långa 1700-talet. Epokindelningen avsåg från början tidsspannet från den ärorika revolutionen i England år 1688 till och med napoleonkrigens slut. När det gäller ämnet shopping i Stockholm är det rimligt att sätta 1850 som slutpunkt med tanke på den tidens liberalisering. Utmaningar mot skråsystemet och restriktiv handelspolitik är teman i antologin. 1700-talets första decennier kommer däremot bort trots att det också var en omvälvande period. De flesta kapitlen handlar om 1700-talets sista kvartssekel och framåt. Håkan Jakobssons kapitel är det enda som behandlar åren 1700–1720, men de institutionella förändringar som främst påverkat hans undersökningsobjekt är administrativa reformer på 1720-talet. Det stora nordiska kriget ska inte ha stört sidenkramhandlarnas verksamhet. Här undrar jag om perspektivet inte är för snävt. En annan händelse i Stockholms historia som inte tas upp är pesten som drabbade staden år 1710. Antologins inledning ifrågasätter bilden av Stockholm som en stagnerande stad med en stabil befolkning under åren 1700–1850. Det

stämmer att bilden är felaktig. Decennierna efter 1710 kanske snarare ska ses som återhämtningens tid. Detta talar inte emot antologins tes. Återhämtning är något annat än stagnation.

Jag anser att mikroperspektivet är som mest spännande när det kan användas för att förklara hur små förändringar varit en del av och även påverkat en större samhällsutveckling. I några kapitel av den här antologin motiveras fokuset på shopping bra på det sättet. I andra är perspektivet så närgånget att den större berättelsen hamnar i skymundan. Huruvida det är ett problem eller inte beror på vilka ambitioner som finns med antologin. Den hänvisar visserligen återkommande till ett internationellt konsumtionshistoriskt forskningsfält, men det är också en vacker, välproducerad bok som har ett allmänbildande syfte. Väl genomförd grundforskning och en levande redogörelse för 1700-talets shoppingvärld, dess "hur" och "var", kan då vara en tillräcklig ambition. Det finns också potential för mer forskning utifrån den här boken.

Umeå universitet HEDVIG WIDMALM

Eleonor Marcussen, *Acts of aid: Politics of Relief and Reconstruction in the 1934 Bihar-Nepal Earthquake* (Cambridge: Cambridge University Press 2022). 363 s.

Dette empirisk detaljerede værk undersøger samspillet mellem politik og naturkatastrofer i Indien efter et stort jordskælv som ramte Bihar (Nordindien) og Nepal i 1934. Bogen er først og fremmest en grundig redegørelse for det nødhjælps- og opbygningsarbejde der efterfulgte jordskælvet, hvilket indtil nu ikke har fundets i monografiform. Derudover drager bogen en række interessante konklusioner om jordskælvets påvirken på stat og civilsamfund i det koloniale Indien, hvoraf den mest fremtrædende er at der åbnedes muligheder for at den anti-koloniale bevægelse kunne etablere sig som en mere effektiv nødhjælpsdistributør end kolonialstaten samt som nationalt samlingspunkt. Monografien er baseret på Marcussens doktorsafhandling, og det er tydeligt at hun til formålet har indsamlet et meget omfattende kildemateriale bestående af både officielle dokumenter, avisartikler, kampagnematerialer for nødhjælpsindsamling, statistikker, billeder, breve mm. for at rekonstruere begivenhederne efter jordskælvet.

Bogen er opdelt tematisk, og begynder efter introduktionen i kapitel 2 med kolonialstatens umiddelbare reaktioner på jordskælvet. Disse reaktioner karakteriseres som "security-oriented" (s. 50) baseret på at statsaktører